

Laiklik Uygulamaları Üzerinden Bir Hristiyanlık-Siyaset İlişkisi Değerlendirmesi

An Evaluation of the Christianity-Politics Relationship Through the Practices of Secularism

Özge KOÇ¹

¹Arş. Gör. Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
okoc@bandirma.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9932-5432

Geliş Tarihi/Received

02.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted

16.06.2023

Yayın Tarihi/Publication Date

29.06.2023

Atf/Citation: Koç, Ö. (2023). Laiklik Uygulamaları Üzerinden Bir Hristiyanlık-Siyaset İlişkisi Değerlendirmesi. *Veche*, 2 (1), 44-62.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Din genel anlamda “insanların bir veya birçok tanrıya inanış ve bağlanışlarıyla oluşturdukları düşünme ve davranma düzeni” (Özon, 1959, aktaran Aygen, 2019, 519) olarak tanımlanmaktadır. Siyaset ise, “memleket yönetme/idare etme sanatı” olarak ifade edilmektedir (Aygen, 2019). Dolayısıyla din, bireysel yaşamın düzenlenmesi; siyaset ise toplumsal yaşamın düzenlenmesi ile alakalıdır. Siyaset, insanların toplumsal yaşam içindeki birbirleriyle olan ilişkilerini düzenler. Bireyin dinin koymuş olduğu ilkeleri kabul etme noktasında hür olmasının anlamı, belli kurallar çerçevesinde onu hareket etmeye zorlayan siyasal bir gücün olmamasıdır. Ancak, toplumsal düzende bireyi belli kurallara uymaya zorlayan bir güç vardır, bu da devlettir. Bu durum, kişi dindar olsa da olmasa da devletin belirlediği kurallara uymak zorundadır şeklinde yorumlanmaktadır. Din, bir taraftan kuvvetli bir bütünleştirici diğer taraftan ise toplumsal çözülmeye neden olan ve toplumu yeni bir temel

Öz

Dinin siyaset ile hiç ilgisinin olmaması talebinin gerçekçi olmayışının nedeni, dinlerin ülkelerin sosyolojik bir parçası olması ve siyasal meşruiyet konusundaki etkileridir. Gerçeklik olarak siyaset ve din, din ve siyaset (az ya da fazla) bir şekilde ilgilidir ve tarihsel süreçte bu hep böyle olmuştur. Hiçbir adet, gelenek, davranış, kurum ve yasa tek başına diğerlerinden soyutlanmış biçimde bulunmaz. Aile düzeni, ekonomik koşullar, ahlaki değerler ve siyasal hedefler hep birbiri içine geçmiş unsurlardır. Başka bir deyişle, sosyal yaşamla din arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Tarih boyunca üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi din–devlet-siyaset ilişkisidir. Yapılması gereken toplumsal bir kurum olan din ve siyaset örgütlenmesinin nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu incelemektir. Bu çalışmada, Hristiyanlık dininin din-siyaset ilişkisi çerçevesinde tarihsel süreci kısa bir şekilde ele alınmış ve laiklik uygulamalarından örneklerle bu ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Laikliğin olup olmasının dinin siyasal yaşamdaki ya da tam tersine siyasetin dini söylem ve pratiklerdeki yerini engelle(ye)mediğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Din, Hristiyanlık, Laiklik, Siyaset.

Abstract

The reason why the claim that religion should have nothing to do with politics is unrealistic is that religions are a sociological part of countries and their effects on political legitimacy. As reality, politics and religion, religion and politics (more or less) are somehow related, and this has always been the case in the historical process. No custom, tradition, behavior, institution or law exists in isolation from the others. Family order, economic conditions, moral values and political goals are always intertwined elements. In other words, there is a mutual interaction between social life and religion. One of the most discussed issues throughout history is the religion-state-politics relationship. What needs to be done is to examine the how religion, which is a social institution, and political organization are in a relationship. In this study, the historical process of Christianity within the framework of religion-politics relationship was briefly discussed and this relationship was tried to be revealed with examples from secularism practices. It is possible to say that the existence of secularism or not does not hinder the place of religion in political life or, on the contrary, the place of politics in religious discourse and practices.

Keywords: Christianity, Politics, Religion, Secularism.

üzerinde bütünleştirmeyi hedefleyen bir güçtür. Devletin geri çekildiği alanlarda bireylerin kendi kendilerini kontrol etmeleri din yardımıyla gerçekleşir. Bunun sebebi dinin bir tür toplumsal kontrol aracı olmasıdır.

Dinin siyasetle hiçbir ilgisi olmadığı talebinin gerçekçi olmayışının nedeni, dinlerin ülkelerin sosyolojik bir parçası olması ve siyaset meşruiyet konusundaki etkileridir. Gerçekte din ile siyaset ve siyaset ile din bir şekilde ilişkilidir. Hiçbir gelenek, örf, adet, yasa davranış ve kurum tek başına diğerlerinden soyutlanmış olarak düşünülemez. Ekonomik koşullar, ahlaki değerler, aile düzeni, siyaset hedefler, hepsi birbiriyle iç içe geçmiş unsurlardır. Başka bir ifadeyle, sosyal yaşamla din arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Tarih boyunca üzerinde en çok konuşulup tartışılan konulardan biri din–devlet-siyaset ilişkisidir. Bu nedenle toplumsal bir kurum olan din ile siyasetin nasıl bir ilişki içerisinde bulunduğunu incelemek önemlidir. Bu çalışmada, Hristiyanlık dininin din-siyaset ilişkisi çerçevesinde tarihsel süreci kısa bir şekilde ele alınmış ve laiklik uygulamalarından örneklerle bu ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hristiyanlık dini özelinde bakılacak olursa din-devlet ilişkisinin, kilise-devlet çatışması veya iş birliği şeklinde çeşitli biçimler olarak yüzyıllarca devam ettiği söylenebilir.

Tarihsel Süreçte Hristiyanlık ve Siyaset

Din-siyaset ilişkisi bağlamında, bulunduğu kentte siyasetal bir figür olarak görülse de kendisine inanan insanlar için sadece ruhani bir lider olarak kabul edilen Hristiyanlık dininin peygamberi Hz. İsa'nın, ahiret işlerini dünya işlerinden ayrı ve önde tuttuğu belirtilir. Hristiyanların mesih kavramını anlama ve yorumlama şekillerine göre Hz. İsa bir hükümdar olarak var olmaktadır. Yeni Ahit'teki yorumlanma şekline göre bu kavram, Hz. İsa'ya saygı ifadesi olarak ya da yetkilerini Tanrı'dan alan kişi olarak iki şekilde kullanılmıştır. İlk dönem Hristiyanları, Hz. İsa'nın hükümdarlığının Tanrı kaynaklı olduğuna inanarak bunu inançlarının temel ilkesi haline getirmişlerdir. Dönemin Roma valisinin, Hz. İsa'ya sorduğu “*Sen Yahudilerin kralı mısın?*” sorusuna “*Benim hükümdarlığım dünyevî bir hükümdarlık değildir*” cevabını vermesi onun dünya ve ahiret otoritesini birbirinden ayırdığı şeklinde yorumlanır (Demir, 2019, s. 141-143).

Matta İncil'ine göre Hz. İsa'nın devlet yönetimine veya devletin yönetim politikalarına yönelik bakış açısı, sistemin dışında kalmayı tercih etmektir. Onun öğretileri arasında siyasi alanda yer almamak ve hükümdarların kararlarına müdahale etmemenin olduğu belirtilir (Uygun, 2017, s. 154). Dolayısıyla Hristiyanlığın ilk yıllarında ve Hz. İsa'nın düşüncelerinde dünya kavramı yalnızca ahirete ulaşabilmek için zorlu bir yoldur (Demir, 2019, s. 144).

Roma İmparatorluğu'nda meydana gelen ciddi ekonomik sıkıntılar sonucunda kentlerde Hristiyanlık dinine karşı ilgi yoğunlaşmaya başlamıştır. Devletin giderek güç kaybetmesi, çaresizlere bir umut kapısı aralayıp sonsuz ve mutlu bir hayatın sözünü veren bu dine sarılmayı beraberinde getirmiştir. Hz. İsa'nın ölümünü takip eden dönemde onun tekrar dünyaya geri geleceğini düşünenlerin umudu azalmış fakat örgütlenme gereksinimi sürmüştür. Bunun üzerine Hristiyanlar örgütlenmelerini tamamlayabilmek için kiliseyi kurmuşlardır (Demir, 2019, s. 145). Bu durumu Çifçi (2012, s. 196), “Hristiyanlık, ortaya çıktığı ilk zamanlarda siyasi olarak yapılanma ihtiyacı duymamıştır. Bu ihtiyaç, toplumda dine inananların artmasıyla doğru orantılı bir şekilde etkinliklerinin ve işlevlerinin de artması neticesinde ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık, devletin resmi dini oluncaya kadar geçen dönemde; siyasetal olarak örgütlenmemiştir” şeklinde ifade eder. Hristiyanlık dininin Konstantin zamanında İmparatorluğun meşru dini olarak kabul edilip resmi hale getirilmesinde Hz. İsa'ya atfedilen “Tanrının hakkı Tanrıya, Sezar'ın hakkı Sezar'a” sözünün de tesiri

olduğu söylenir. Hatta Hristiyanlığın iki büyük kurucusu olan Aziz Pavlus ve Petrus'un, Roma'nın düşmanlığını üzerine çekmemek adına uğraştığı ve dünya işlerine karışılmayacağını, bu işlerin krallar ve imparatorlara bırakıldığını anlatmaya çalıştıkları söylenir (İmamoğlu, 2001, s. 100).

Tüm bu gelişmelere rağmen, Hristiyanlık dini mensuplarının etrafında bir araya gelip cemaat oluşturabilecekleri dini ilkeler bulunmaması ve eldeki kutsal metinlerin farklı olması çeşitli mezhep ayrılıklarına ve sorunlara yol açmaktaydı. Bu kaotik ortama son vermek ve Hristiyan birliğini kurmak için Konstantin'in topladığı I. Ekümenik Konsili'nde İnciller 4'e indirilerek, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" olarak adlandırılan Teslis inancı benimsenmiştir. Böylece siyasi otoritenin de desteğiyle Hristiyanlık dininin Roma toprakları üzerindeki yayılışı hızlanmıştır. İmparator artık bütün Hristiyanlar gibi, Hristiyanların kurtuluşundan sorumlu olan kilisenin oğlu olarak kilisenin üstünde değildi (İmamoğlu, 2001, s. 100-101). İmparator "günahkâr" biri olarak kilisenin oğludur; ancak görevi "kilisenin birliğinin koruyucusu ve çoğu kez de asıl mimarı" olmaktır. İmparatorluğun çöküşü, devletin doğal hukukunun doğaüstü adalet ve kilise hukuku tarafından kuşatıldığını iddia eden bir Tanrı devletine yol açmıştır (Baubérot, 2008, s. 25).

Devletin resmi dini olarak kurumsal bir kimlik kazanması ile Hristiyanlık, siyasal bir rol üstlenmiş ve devlet yönetimine müdahale gücünü elde etmiştir. Fakat Roma İmparatorluğu, Konstantin özelinde Hristiyanlaştığı için din ile devlet imparatorun din anlayışı çerçevesinde bütünleşmiştir. Bu noktada yapılacak kısa bir tespit şudur ki, Roma İmparatorluğu'nun çözülmeye başladığı bir dönemde Hristiyanlık, İmparatorluğu bir arada tutabilecek birleştirici bir güç olarak görülmüştür. Dolayısıyla Hristiyanlık, dinin birleştirici gücünden faydalanılmak istendiği durumda değerli hale gelmiştir (Demir, 2019, s. 145-146). Böylece siyasi hâkimiyet, hükmedilen insanlar nazarında meşrulaştırılmış ve bu şekilde hâkimiyetlerini sürdürülebilir hale getirmiştir. Bu noktada krallar, din adamlarının da etkisiyle kutsal varlıklar haline gelmiş ve siyasi iktidar kutsallaştırılmıştır (Aygen, 2019, s. 520).

Orta Çağ'da papalık, kendi konumunu ve kiliseyi imparatorlardan korumak için mücadele ederek büyük bir güç haline gelmiş ve Batı siyasetine müdahale eder bir konuma yükselmiştir. Doğu kiliseleri din adamı sınıfı esasına bağlılığını sürdürürken; Roma, seküler yöneticileri kendisine örnek alarak ve gücünü kanuni bir hale getirerek gittikçe daha da monarşik bir hale gelmiştir. Doğu kiliseleri Roma'nın itibar yönüyle üstünlüğünü kabul etmesine rağmen Roma'nın mutlak güç olduğu ve bütün kiliseleri bağlayan kanunlar oluşturabileceği düşüncesini reddetmişlerdir. Son kopuşun yaşanacağı 1054 yılına kadar Doğu ile Batı arasındaki ilişkiler sürekli bozulmaya devam etmiştir (Güngör, 2019, s. 14).

Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten sonra Doğu bir süre daha devlet olarak varlığını sürdürmüş, Batı ise kısa bir süre sonra devlet olarak varlığını kaybetmiştir. Devlet ortadan kalktığında imparatorluktan kalan kurumsal yapı olarak sadece kilise ayakta kalmış ve papalar zaman içinde bağımsız ve siyasal güçten üstün bir güce sahip olmuştur. Doğuda ise imparator hep var olduğu ve güçlü olduğu için kilisenin başındaki patrikler hep imparatorun denetimi altında kalmıştır. Bu ayırım, ilerleyen zamanda Katolik-Ortodoks diye Hristiyanlığın bölünmesine yol açmıştır. İlişkiler birden çok merkezden düzenlenmeye başlanınca kiliseler de bölünmüştür. Başka bir deyişle, Ortodoks-Katolik ayrımının ortaya çıkmasının temel sebebi siyasidir. Altıncı yüzyılda dönemin Avrupa kralları ve aristokratlarının benimsemesiyle Hristiyanlık, yerel düzeyde önemli değişimler yaşamaya başlamıştır. Semboller, yerel dil, kültür ve sosyal yaşantılar Hristiyanlığın öğretilerine göre

değişmiştir. Zaman içinde kilise teşkilatlanmasını tamamlayarak hiyerarşik bir kurumsal kimliğe sahip olmuştur (Güngör, 2019, s. 14).

Kilisenin siyasallaşması Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla zirveye çıkmış ve kilise Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün yarattığı boşluğu doldurmuştur. Hristiyanlığı yönetmede Roma Kilisesi diğer kiliselerden üstün durumda olmuştur. Bu nedenle Roma Piskoposu Hristiyanların kutsal saydığı "Papa" unvanını taşımaya başlamıştır. Papa, tek başına dini otorite olmakla beraber papalık kurumsallaşmış bir yöneticiliği ifade etmektedir (Demir, 2019, s. 147). Orta Çağ'da Papalık, kiliseyi özerk bir yapı içinde imparatorlarla mücadeleye girebilecek bir konuma ulaştırmıştır. Bu nedenle, papalık kurumu Batılı devletlerin siyasetlerini belirlemesinde önemli etkiye sahip olmuştur (Güngör, 2009, s. 14).

Kilise, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra imparator olan ya da imparator olduğunu iddia eden krallarla mücadele etmeye başlamıştır (Demir, 2019, s. 148). Çünkü Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun yerini doldurabilecek bir aktör bulunamamıştır. Kilise, oluşan bu çöküntü durumundan sağ çıkma başarısını göstererek mevcut otorite boşluğunu kurumsal kimliği ile doldurmuştur. Kilisenin tek başına örgütlü bir kurum olarak varlık göstermeye başlaması da bu anlamda siyasal ve tarihseldir.

Orta Çağ boyunca sürececek olan feodalitenin çekirdeğini oluşturan birtakım küçük krallıkların meşruiyet sorunu, kilisenin manevi otoritesinin tanınması yoluyla çözümlenmeye başlamıştır. Bundan böyle krallar siyasî alanda hükümlan olmakla birlikte, kilisenin manevi otoritesini de tanımak zorunda olacaklardı. Böylece siyasal otoritenin yanı sıra kilise de ruhanî manevi bir otorite haline gelerek iki ayrı otoritenin varlığı kabul edilmiş, hatta ikincinin birinciye üstünlüğü belirginleşmiştir. Orta Çağ'ın tipik toplumsal ve siyasal düzeni olan feodal düzen içinde kuvvetli derebeyleri karşısında acze düşen kralların papalardan yardım istemesi kilise otoritesinin güçlenmesine yol açmıştır. Otoritesinin güçlenmiş olması kiliseyi kendine yeni bir resmî doktrin kurmaya yöneltmiştir. Bu doktrinin temelini, "ruhanî iktidarın dünyevî iktidara üstünlüğü" düşüncesi oluşturmaktadır (Fikriyat, 2019).

Charlemagne'ın Hristiyan imparator olmak istemesi, ruhban sınıfının devlet işleriyle ilişkilendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Papanın kendisi dünyevi bir otorite haline gelmiştir (Baubérot, 2008, s. 26). Papa, kilisenin başı unvanıyla Charlemagne'a Kutsal Roma Germen İmparatorluk tacını giydirerek onunla eşit statüye yükselmiştir. Charlemagne'ın buna karşılık kazandıkları ürünlerin onda birini öşür olarak kiliseye verme kararı sonrası kilise büyük bir mali güç kazanmış olmuştur (İmamoğlu, 2001, s. 101). Böylece devlet yöneticileri kiliseyi yok sayarak iktidarı tek başına kullanma olanağına sahip olamamış, temel konularda kilisenin onayını almak zorunda kalmıştır (Çifçi, 2012, s. 200). On birinci yüzyılda siyasi birliği parçalanan Avrupa'da birçok krallık ile zorlu mücadelelere girişen kilise, bu mücadelelerden zaferle çıkmıştır. Kilise egemenliğine karşı çıkması nedeniyle aforoz edilip tahttan indirilen IV. Henry'nin, yeniden tahta oturabilmek için İtalya'ya gidip Papa'dan af dilemesi, kilisenin o dönemde ne kadar güçlü bir pozisyonda olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Ağaoğulları ve Köker, 1991, s. 178). Aforoz edilme korkusuyla Papa ile iyi anlaşma yolunu seçen kralların verdiği tavizlerle kilise zirveye tırmanmıştır. Kendine has hukuku, geniş toprakları, Engizisyon mahkemeleri ve soylularla paylaştığı egemenlik hakkı ile toplumsal, ekonomik ve siyasal hayata damgasını vuran kilise, Orta Çağ'da bilimsel gelişme ve değişimin önünü tıkamıştır (İmamoğlu, 2001, s. 102).

Ticaret ve sanayinin yok denecek kadar az olduğu, ekonomik faaliyetlerin kilise ve senyörler elindeki malikane topraklarındaki tarımsal üretimle sınırlı kaldığı, içine kapalı ve durağan bu toplumsal yapıda kilise, sosyal piramidin en altındaki serfler tarafından üretilen ürünlerin, piramidin tavanındakilerden başlayarak aşağıya doğru eşit olmayan bir şekilde dağıtıldığı adil olmayan bölüşüm sistemini doğal karşılamaktaydı (İmamoğlu, 2001, s. 103).

Bu bilgiler ışığında denilebilir ki, tüm bunlarla yetinmeyen kilisenin güç ve iktidar hırsı, onu dünyanın diğer bölgelerinde de nüfuz elde etme mücadelesine sevk etmiştir. Çünkü, Avrupa topraklarına karşı istila hareketleri sona ermiş, yerel yönetimlerin oluşturduğu düzen ve istikrar nüfus artışına sebep olmuştur. Artık kilisenin egemenlik alanını genişletmek için gereken insan kaynağı da mevcuttur. Amaç yüzyıllardır Müslümanların hakimiyetinde olan Kudüs'ü ele geçirmektir. Bizans'ın, kendi toprakları üzerinde ilerleyen Müslümanların ilerleyişini durdurmak, Venedik ve Cenova gibi şehirlerden kazanç elde etmek için destekledikleri Haçlı Seferleri, önemli bir gelişmeye yol açmıştır. Ruhban sınıfının telkinlerle dünyevi nimetlerinden uzaklaştırmaya çalıştığı Avrupalılar, kutsal bir amaçla katıldıkları bu seferler sayesinde, Müslümanların yaşadığı bölgelerde ilk kez karşılaştıkları lüks yiyecek ve giyeceklerle zihinleri büyülenmiş olarak ülkelerine dönüyorlardı. Bu seferler sonucunda Akdeniz ticaret yolunun Avrupalıların eline geçmesi, ticaretin canlanmasına ve artan mal talebini karşılamak için bir tüccar sınıfının doğmasına neden olmuştur. Çünkü içine kapalı statik toplumsal yapı giderek çözülmeye ve hareketlenmeye başlamıştı. İnsanlar artık dünyayla ilgileniyor, yaşadıkları topraklardan koparak limanlar, pazarlar ve panayırılarda kazanç peşinde koşarak kilisenin kendilerine biçtiği dar kalıpların dışına çıkıyorlardı. Bu toplumsal hareketliliğin, kendi başına güçsüz bireylerin, ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edebilecekleri yerleri, yani kentleri ortaya çıkardığı söylenebilir (İmamoğlu, 2001, s. 103).

Toplumsal ve ekonomik tarih açısından bakıldığında, Batı Avrupa'daki ticarete ve buna bağlı olarak kent yaşamında bir canlanma başlamış ve bu gelişme, feodal toplum örgütlenmesinin temellerini sarsan bir etki yaratmıştır. Bir yandan toplumsal tabakalar arasındaki bölünmenin değişmesi, diğer yandan da feodal yönetim mekanizmasının esasını oluşturan ilişkilerin dönüşümü gerçekleşmiştir. Soylu, ruhban ve köylü olarak varlığını sürdüren 3 tabakada köylüleri kapsayan çalışanlar tabakası içinde burjuva yer almaya başlamıştır. Yeni kentli sınıfın siyasi iktidarda söz sahibi olma ihtimali, bireylerin zihniyet dünyalarının değişme olasılığı, kilise tarafından hoş karşılanmamıştır. Şehirde hayatını sürdüren tüccar ve zanaatkarlar, ne yapacakları tahmin edilemeyen, korku veren insanlar olarak nitelendirilmişlerdir. Özerk kentlerin ortaya çıkması, kentte yaşayan insanların feodal yükümlülüklerden ve dolayısıyla feodal ilişkilerin bağlayıcılığından kurtulması anlamında özgürlük fikrinin yerleşmesine zemin oluşturmuştur. Sonuç, toplumsal tabakaların kralın ya da prensin kişisel ilişkilerinden ve isteklerinden bağımsız, hukuk kurallarıyla belirlenmiş “statüler” çerçevesinde ayrı bir temsili-siyasal birim niteliğini kazanmaları olmuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1991, s. 186-189).

İtalya'da tüccarların maddi desteğiyle kilise dışındaki düşünürlerin öncülüğünde ortaya çıkan “Rönesans” düşünce hareketi, kurtuluşa ermek için dünyaya sırt çevirmeyi öğütleyen hayat anlayışını köklü bir biçimde değiştirerek, bireyci yaşam tarzını yaygınlaştırmaya başlamıştır. Rönesans felsefesiyle birlikte düşünceler metafizik dünyadan fiziki dünyaya yönelmeye ve somut insani değerler idealleştirilmeye, yüceltilmeye başlanmıştır. Orta Çağ metinlerindeki hataların gözler önüne serilmesi kilise öğretilerine yönelik eleştirileri artırmış, topluma empoze edilen inançlar ile kilisenin siyasi iktidardaki hakimiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Bu arayışlara cevap, 31 Ekim 1517 yılında

Alman ilahiyatçı Martin Luther'in, Wittenberg Kilisesi'nin kapısına astığı "95" maddeden oluşan protesto yazısıyla Katolik Kilisesini eleştiri yağmuruna tutması ile gelmiştir. Luther'in bireyci din anlayışı -dinin Tanrı ile kul arasında hiçbir aracın bulunmadığı bir iç yaşantı- olduğu yönündeki inanış, hızla halk arasında yayılarak geniş bir taban oluşturmuştur. Luther'in yaptığı ilk eylem İncil'in Almancaya çevrilmesi olmuş ve Protestanlık başlangıçta Alman toplumunda ulusal bir din olarak ortaya çıkmıştır. Bu toplum için din, ulusal bağımsızlık mücadelesinin sembolü olmuştur (İmamoğlu, 2001, s. 103-104).

Luther'in doğrudan kilise kurumunun kurtuluş öğretisini hedef alan ve din adamlarının toplum üzerindeki otoritesini sarsıcı fikirlerinin Roma'dan bağımsız ulusal devlet kurma isteğindeki Alman prensleri tarafından desteklenmesiyle başarıya ulaştığı söylenebilir. Gerçekte de bu durum, Saksonya Seçici Prensi Friedrich'in Papa tarafından aforoz edilip İmparatorluk meclisinde sürgüne mahkûm edildikten sonra Luther'i saklayarak koruması gerçeğiyle kanıtlanmıştır (İmamoğlu, 2001, s. 104). Din siyaset ilişkisi çerçevesinde bu durum, dinde meydana gelen ve toplumda hızla karşılık bulan yeni yorumun desteklenerek oluşacak yeni devletlere güç kazandıracağı düşünülmesi şeklinde yorumlanabilir.

Reformist yapısından dolayı "*Protestanlık*" adı verilen bu yeni din anlayışında, feodal dönemin kilise otoritesine öncelik veren anlayışı aksi yönde gelişerek dünyevi iktidarın kaynağının doğrudan Tanrı'ya dayandırıldığı kutsal devlet anlayışına dönüşmüştür (İmamoğlu, 2001, s. 104). Matbaanın bu yeni durumun başarısını destekler faaliyetlerinin de etkisiyle siyasetin dinle ilişkisi dönüşüme uğramıştır. Luther, ruhani otoritenin üstünlüğü fikrini reddederek, Tanrı tarafından korumak ve ıslah etmek amacıyla kurulmuş "dünyevi otorite" faaliyetini "papa, rahipler ve piskoposlar da dahil olmak üzere hiç kimseyi dikkate almadan yürütmelidir" der. Ona göre, "iki krallık" vardır: Dünyanın korunması amacıyla "kılıcın krallığı" ve Hristiyan içsel hürriyetini doğuran "İncil'in krallığı" (Baubérot, 2008, s. 27-28).

Luther'in dünyevi otoriteyi mutlaklaştıran fikirlerine karşın; Calvin'in çalışma, tasarruf yapma ve zenginleşmeyi yücelterek kendi inanç sisteminin temeli haline getiren düşünceleri kapitalizmin doğuşu ve gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında insanlara, yöneticinin siyasi otoriteyi kötüye kullanması halinde ona karşı koyma izni de vermesi, İngiltere'de Oliver Cromwell'in etrafında toplanan püritenlerin 1648'de Charles Stuart'ı devirerek bir diktatörlük kurmalarıyla sonuçlanmıştır (İmamoğlu, 2001, s. 105). Yine din-siyaset ilişkisi kapsamında denilebilir ki, dinin yeni yorumu kazandırdığı ya da yol açtığı yeni düşünce ve davranış biçimleriyle siyasi gelişmelere sebep olmuştur.

Reform Sonrası Süreç ve Laiklik Uygulamalarında Din-Siyaset İlişkisi

Almanya ve İngiltere'de yaşanan gelişmeler, devlet örgütlenmesinin dünyevi temellere göre yeniden düzenlenmesi, kilise kurumunun siyasal iktidar alanının dışına çıkarılması anlamına geliyordu. Bu yolla dinin geleneksel toplum üstündeki tesiri de en aza indirilip, ondan kalan boşluğun ise modern düşünce kurumları tarafından doldurulması süreci başlamıştır. Fakat Katolik inancının en yaygın olduğu Fransa'da Katolikliğin şiddet yanlısı fanatik tavrı kendi karşıtını da üretmiştir. 1789 yılında meydana gelen Fransız İhtilali, din karşıtı toplumsal bir patlamaya dönüşmüş, dini düşünce ve duygulara yönelik saldırılar özellikle 3. Cumhuriyet döneminde zirveye ulaşmıştır (İmamoğlu, 2001, s. 105-106).

1791 anayasası “herkesin bağlı olduğu dinin öngördüğü ibadeti yapma” hürriyetini ilan etmiştir. İlk olarak, kilisenin gelirleri, ulusun kullanımına verilmiş ve böylelikle Katolik Kilisesi, iktidarının yanı sıra bağımsızlığının da temelleri koparılmıştır. Daha sonraları nüfus cüzdanı, medeni nikah ve boşanmanın tesis edilmesi gibi laikleştirici araçlar gündeme gelmiş ve kilise ile devletin ayrılığı nihayet 1795’te ilan edilmiştir. 1882 yılında “*Zorunlu ve Laik İlköğretim Kanunu*”nun kabulüyle Fransa fiilen laik bir yönetim şekline kavuşmuş, 1946’da laiklik ilkesinin Fransız Anayasasına dahil edilmesiyle de fiili olan durum hukukileştirilmiştir (Baubérot, 2008, s. 57-58). Bu gelişmeler artık dünyada birçok şekilde laikleşme sürecini teşvik edecektir.

İngiltere Kilisesi yerleşik bir kilise olarak kalmakla birlikte ayrıcalıklarının önemli bir kısmını yitirmiş ve çoğulculuk yayılmıştır. 1944’te İngiltere Kilisesi okullarının birçoğunu devletin idaresine bırakmış; devlet de bunun karşılığında dini olmamakla birlikte dine ilişkin olan zorunlu bir ders koymuştur. Aynı şekilde, ulusal dinin siyasetin ve kültürün o zamana kadar aynı ritimle yürüdüğü İskandinav ülkeleri, zaten sekülerleşmiş toplulukların dini bakımdan çoğullaşmalarını sağlayan bir süreç yaşamıştır (Baubérot, 2008, s. 88). İrlanda’da Katolik bir çoğunluğun ve siyasal gerilimlerin varlığı, 1859’da İrlanda Kilisesinin dağıtılması yoluyla din ve devlet ayrılığını dayatmış ve laikleştirici bir araç olan boşanma, Fransa’dan önce Birleşik Krallık’ta tesis edilmiştir (s. 66).

Baubérot’a göre (2008, s. 74-75), İngiltere ya da İskoçya gibi devletle güçlü bağlarını koruyan yerleşik bir dinin var olmaya devam ettiği uluslar için söylenebilecek şey şudur: “Dinin ortak kültürünü gevşeten sekülerleşmenin ilerleyişiyle, bir yanda yurttaşlık dininin önemli bir unsurunu, ulusun sembolik birliğinin bir parçasını oluşturur ve muhafaza edilen bu yapı bir ayrılma rejimine götüren laikleşme sürecini önler; diğer yandan dini inanç itibarıyla ona isteyerek tabi olanlardan başka hiç kimseyi bir araya getirmez”.

Almanya ve İtalya’da, aksine dinden çok doktriner bir devletten uzak durulmuştur. Alman Temel Yasası şöyle der: “Dini ve felsefi inançlara sahip olma hürriyeti dokunulmaz niteliktedir. İbadet özgürlüğü güvence altındadır.” Anayasada din ve devlet ayrılığını öngören maddeler olmakla birlikte, Papalıkla yapılan 1933 sözleşmesi korunur. İtalya’da da İtalya ile Papalık ile imzalanan ve Vatikan’ın bugünkü statüsünü belirleyen sözleşmeler aynı şekilde korunur. Anayasa, “kamu yönetiminin tarafsızlığını ve kamu yönetiminin Katolik Kilisesiyle özdeşleşmemesini” güvence altına alan mutlak bir ayrılığı kabul eder. Buna göre devlet ve Katolik Kilisesi birbirinden bağımsızdır. 1972 ve 1978’de, boşanma hakkı ve kürtaj olanağı referandumla kabul edilir ve 1989’da İtalyan Anayasa Mahkemesi laiklik ilkesinin üstünlüğünü ilan etmiştir (Baubérot, 2008, s. 86-87).

Günümüzde Hristiyanlık dünyanın üçte birinin zihniyetini, hayata bakış açısını, etik ve ahlaki değerlerini, evlilik ilişkilerini, ebeveynlik alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını doğrudan etkilemektedir. Buna ek olarak Hristiyanlık insan doğasının düşünsel dünyasını, mutluluğunu, sosyal yapısını, yaşam standardını, hayatın anlamını, iyi ve kötü arasındaki farkı biçimlendirmeyi sürdürmektedir. Ülkelerin toplumsal, siyasi, ekonomik ve tarihi gelişimlerinin farklı oluşu nedeniyle, laiklik uygulamaları da bu ülkelerde farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, Avrupa’da tek bir laiklik uygulaması olmayıp, farklı uygulamalar mevcuttur.

Günümüz Hristiyan dünyasında din-siyaset ilişkilerini, tarihten gelen üç örnek vasıtasıyla kavramsallaştırmak mümkündür. Birinci örnek, devletin başka bir ulus ya da başka bir dinden kaynaklanan bir güç olduğu zamanda dinin ulusu temsil ettiği örnektir. İkinci örnek, ulusun tanımlanmasında dinin önemli bir rol oynadığı ve bir devletin üretilmesi için bir ulusun varlığının gerektiği ülkelerde karşımıza çıkan durumdur. Son örnek ise, devletin yeni bir ulusal kimlik

oluşturduğu, dinin etkisinden “hür kılmak” istediği modem bir ulus doğurduğu yerlerde karşımıza çıkar.

Devlet Dini (Ulusal Din)

Bu durum İngiltere, Danimarka, Norveç, İzlanda, Finlandiya, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya gibi ülkelerde karşımıza çıkar. Burada din ve devlet ayrılığı olarak adlandırılan sistemler var olsa da dinin belli bir siyasal gücüne tanıklık edilir. Vicdan hürriyeti ile dinlerin ve kanaatlerin eşitliğinin pratik olarak gerçekleştirilmelerinde zorluk çekilir. Daha az laik bir tür, Birleşik Krallık ve İskandinav ülkeleri tarafından oluşturulur ve bu ülkelerde geniş bir din ve inanç özgürlüğüyle birlikte yerleşik (İngiltere, İskoçya) ya da ulusal (Danimarka) dinler bulunur. Hâkim din, bir yandan siyasal bağların yanı sıra ayrıcalıklardan yararlanan (Anglikan piskoposlar Lordlar Kamarasının üyesidirler) ve bir kamu hizmeti işlevini görmesi gereken yurttaşlık dini ile, diğer yandan normlarının ve pratiklerinin sadece ona hürce ve gönüllü olarak bağlananlar için geçerli olduğu inananların dini arasında ikiye bölünür (Baubérot, 2008, s. 111-112).

Birleşik Krallık'ta yazılı bir anayasa olmasa da Hristiyanlığın hukuki bir statüsü vardır ve aynı zamanda ulusal çıkarları doğrudan etkileyen fonksiyonlara sahiptir. Anglikan Kilisesi'nin sahip olduğu resmîlik statüsü ona önemli haklar verir: Avam Kamarasında Meclis Başkanlığına bağlı bir kilise açabilir. Oxford, Cambridge ve Durham üniversitelerinde üniversite kilisesi açabilir. Oxford, Cambridge ve Durham üniversitelerinde belirli sayıda profesörlük kadrosu vardır. Ulus için önemli sayılan olaylarda veya günlerde öncü konumdadır. Lordlar Kamarasında piskoposların belirli sayıda sandalyeleri vardır. Kral veya kraliçe tahta çıktığı zaman tacını başpiskopos giydirir. Kral veya kraliçeden, Anglikan Kilisesinde Ekmek ve Şarap Ayinine katılmasını talep edebilir (Catto ve Davie, 2008, s. 152-153).

Kraliyet ailesi üyelerinin kiliseye gitmesi zorunludur ve kral/kraliçenin tacı Canterbury Başpiskoposu tarafından giydirilir. Parlamento üyeleri görevlerine dua ile başlar ve kilisenin parlamentoda bir temsilcisi vardır. Kral, aynı zamanda Anglikan kilisesinin başıdır ve başbakanın önerisi üzerine kilise papazlarını atar. Lordlar Kamarası'nda kiliseyi, başbakanın seçtiği piskoposlar temsil eder. Diğer bir ifadeyle siyasal iktidar kilisenin ana yöneticilerinin tayin edilmesine müdahale eder. Avam Kamarası'nın yeni seçilen üyeleri, aynı zamanda dini bir kimliğe de sahip olan monarka bağlılık yemini ederlerken ellerinde kendi dinlerine ait kutsal kitabı tutarlar. Canterbury ve York Başpiskoposlarının yanı sıra Lordlar Kamarası üyesi “24” Anglikan piskoposu bulunmaktadır (Kahraman, 2008, s. 61-62).

İngiltere'de monark, İngiliz Kilisesinin de başı olmasının anayasal sonuçları gereği Katolik biriyle evlenemez. Kilise, devlet bütçesinden belirli bir pay alır ve din görevlilerinin maaşı da buradan karşılanır. Kilisenin kendine has kaynakları içinde en önemlisi, kendi gayrimenkullerinden sağladığı gelirdir. Bunun yanında yardımlar, bağışlar ve yaptığı birtakım hizmetlerden elde ettikleri de diğer gelir kaynaklarıdır. Devlet hem dini okulları finanse eder hem de ordu, hapishane ve sağlık kuruluşlarında insanlara manevi destek sağlayan dini personelin giderlerini karşılar. Bunların haricinde kiliselere birçok dernek ve örgüt, tarihi değeri olan kilise yapıları ve mezarlıklar için para yardımında bulunmakta ve yerel seviyede belediyeler de birçok olanak sağlamaktadır. Hükümetin, harcamalarının yarısını karşıladığı kilise, diğer gelirleri sebebiyle vergiden de muafır (Türe, 2020, s. 412-413).

1967 yılında kürtağın yasallaştırılması, Canterbury Anglikan başpiskoposunun onayıyla gerçekleştirilmiştir; başpiskoposa göre bu durum “daha az kötü”nün kabul edilmesidir. Böylece başpiskopos, Hristiyanlığın yasaların üstünde yer alan bir ahlaki ideal getirdiği düşüncesini terk etmiştir (Baubérot, 2008, s. 90). 1988’de çıkarılan Eğitim Reformu Kanunu’na göre dini nitelikli olmayan devlet destekli okullardaki öğrencilerin günlük toplu ibadete katılmaları mecburidir. Bu ibadette diğer inançlardan alınan motiflere de yer verilebilir, ancak ibadetin genel karakterini Hristiyanlık oluşturur. Din dersleri devlet okullarında, aksi bir talep olmadıkça (anne ve babanın itirazı yoksa) resmi müfredat içinde yer alır (Catto ve Davie, 2008, s. 159). Sonuç olarak dinin toplumsal bir işleve sahip olduğunun kabul edildiği İngiltere’deki kilise-devlet modelinde, devlet ve dinin ortak amaçları hayata geçirmek adına dayanışma halinde olması uygun görülür (Türe, 2020, s. 413).

Danimarka’da ise, 1953 Anayasasına göre Lutherci Evanjelik Kilisesi milli kilisedir ve resmi olarak halkın %90’ını temsil etmektedir. Anayasada devleti destekleyen kilisenin statüsünün kanunla belirlenmiş olduğu geçmektedir. Kral resmi olarak kilisenin yöneticisidir ve hükümetin görev verdiği bir bakan kilise işlerini kral adına yürütür. Kilise sağlık, eğitim vb. yönelik faaliyetleri için kamusal desteklerden yararlanırken memur statüsünde olan papazlar devletten maaş alırlar. Katolikler, Protestanlar, Ortodokslar ve Yahudiler, Mormonlar, Yehova Şahitleri, Kurtuluş Ordusu, Sihler ve Bahiler gibi tanınmış bir statüsü olan diğer dini cemaatlerin mensuplarına bireysel ve kolektif vicdan hürriyeti tanınmıştır. 1920’den bu yana uygulanan bazı kanunlar, din hürriyetini garanti altına almak adına farklı dinlerin iman esaslarına hakaret etmeyi yasaklamıştır (Arabacı, 2003, s. 18).

Yunanistan’da ise hakim bir konuma sahip olan Ortodoksluk, halkın %96’sını temsil etmektedir. Ortodoks geleneğin Yunanistan tarihinde önemli bir rolü olduğundan, Ortodoks Kilisesi bütün anayasalarda Yunanistan’ın resmi, egemen ve üstün dini olarak tanınmıştır. Kilise, teorik olarak kutsal hukuk ve Parlamento tarafından bir devlet kanunu gibi kabul edilen 1977 Anayasasıyla yönetilmektedir. Kilisenin bir anayasası olması, iki taraf arasındaki güvensizliği göstermektedir. Kilise günümüzde hala bir devlet bakanlığı (özellikle dinler ve milli eğitim bakanlığı) olarak devam etmekte ve birçok sosyal alanda devletle ortaklaşa çalışmaktadır. Böyle bir durumda da kilise devletin bir organı gibi görünmektedir. Yunanistan’da dini düşüncelerin serbest bir şekilde yayılması ve rekabeti söz konusu değildir ve bu doğrultudaki davranışlar cezalandırılmaktadır. Çünkü Ortodoks olmayan fikirlerin yayılması ülkenin Ortodoks geleneği açısından oldukça tehlikeli görülmektedir. Kilise, devlet sayesinde öğrettiği inanç adına, tehlikeli olarak nitelendirdiği düşüncelere karşı tedbir almaktadır. Sonuç olarak böyle bir hak, din hürriyetine aykırı olarak değerlendirilmekte ve Yunanistan çeşitli uluslararası örgütlerce din hürriyetine saygı gösterilmediği gerekçesiyle eleştiri almaktadır (Kahraman, 2008, s. 63).

Ayrılık-İş Birliği

Bu modelde ayrılıkla kastedilen şey, devletin “toplumun bir kısmının görüşlerini halkın geri kalanına zorla dayatmayı artık amaçlamama” anlamında laik olmasıdır. İş birliği ise, bir “tanınan dinler” sistemi yoluyla kendisini ortaya koyar. Örneğin İtalya, hem Katolik Kilisesi ile bir sözleşmeye hem de azınlık dinleri ile arasındaki bir dizi antlaşmaya sahiptir. İspanya’da da benzer bir sistemle karşılaşılır. Anayasa devletin dinselliğini reddetmekle birlikte “kamu otoritelerinin Katolik Kilisesiyle ve diğer inançlarla ayrıcalıklı ilişkileri sürdüreceğini” ekler. Genel itibariyle çoğunluğun dini, önemli bir siyasi ve toplumsal ağırlığı muhafaza eder (Baubérot, 2008, s. 111).

İş Birliği

Almanya’da resmi bir devlet dini ve milli bir kilise bulunmamaktadır. 1919’da yürürlüğe giren Weimar Anayasası’na göre devlet kilisesi yoktur. Kiliselerin statüsü İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, onların toplumsal işlevlerinin tanınmasıyla tekrar belirlenmiştir (Kahraman, 2008, s. 64). Almanya yasalarında laiklik ve sekülerizm ifadeleri kullanılmamakla birlikte anayasanın ilk bölümlerinde “Tanrı”ya referans yapılmaktadır. Almanya’da kilise ve devlet, birbirlerini karşılıklı biçimde dışlayan ve birbirlerinden tümüyle farklı faaliyetler olarak görülmemektedir. Bu iki kurum, dayanışma halinde olması gereken ve toplumun istikrar ve refahı adına sorumlulukla iş birliği yapması gerektiğine inanılan ortaklar olarak algılanmaktadır. Devlet ve kilise arasındaki bütün ilişkileri sürekli olarak düzenlemeyi amaçlayan statü anlaşmaları yapılmaktadır. Din hürriyetinden doğan kolektif hakların anayasal düzenlemesi, devlet okullarında din dersi, okulların ve öğretmen yetiştiren kurumların müfredatı, ilahiyat fakülteleri, hastane ve orduda din hizmetleri, kilise vergi yasası, radyo-televizyon yayınlarında dini içerik, mezarlık hakkı, kültür eserlerinin korunması gibi konular bu anlaşmaların içeriğini oluşturmaktadır (Türe, 2020, s. 413).

Anayasada “Her kilise veya din, kendi işlerini bağımsız olarak düzenler ve yönetir” hükmü yer almaktadır. Bu anlamda kiliseler, istedikleri gibi birleşebilir ve örgütlenebilir, kendi işlerini bağımsız şekilde düzenleyebilir ve yönetebilirler. Yine anayasaya göre kiliselerin kiliseye üye olanlardan vergi toplama hakkı vardır ve devlet bu verginin toplanmasında aracı konumundadır. Belli bir mezhep üyesi olan yurttaşlardan vergi yasalarının zorlayıcılığı kullanılarak alınan bu vergi, devlet yardımlarının temel kaynağını oluşturur (Türe, 2020, s. 413). Vergi ödemek istemeyenler ise buna zorlanmaz fakat vaftiz, evlilik ve ölüm törenlerinde kilisenin ve devlet yardımı alan kilise hastanelerinin ve yaşlı bakım evlerinin olanaklarından faydalanamazlar (Albayrak, 2015, s. 192).

Kilise vergileri dışında devletin, kilise görevlilerinin maaşlarının ödenmesi, personel giderleri ve kilise binalarının bakım ve onarımına katkı yapmak gibi yükümlülükleri vardır. Kiliselere vergi indiriminden yararlanabilme ve hayırseverlikle ilgili harcamalarını vergiden düşürebilme gibi özel kolaylıklar verilmiştir. Bun yanı sıra kilise, kamu kurumlarında verdiği hizmetlerin de karşılığını alır. Devletin denetim hakkı saklı kalmak koşuluyla, farklı dinlerin kendi ilkelerine uygun olarak din eğitimi verilir ve devlet okullarında devamlı ders niteliğindedir. Lutheryan ve Katolik olmak üzere her okulda iki çeşit dini eğitim verilir ve bu derse katılım velilerin isteğine bağlıdır (Türe, 2020, s. 414).

Siyasi ve hukuki alanda gerçekleştirilen büyük yeniliklere rağmen devlet, kiliselerle ilişkilerini devam ettirmektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan kiliseler, normal sivil derneklerden çok farklı bir haldedir. Bu farklılığı ortaya koyan; kilisenin siyasi etkisi, varlıklarını koruma, vergi ve din eğitimidir (Kahraman, 2008, s. 64-65).

Bu grupta ele alınacak İtalya’da Anayasa Mahkemesi laikliği şöyle tanımlamıştır: “Laiklik, devletin dine ilgisiz olması değil, dilsel ve kültürel bakımdan çoğulcu bir sistemde din özgürlüğünü teminat altına almasıdır.” Buradaki temel prensip kamusal alanda dinin varlığına karşı mücadele etmemektir. Dolayısıyla, İtalyan laikliği din karşıtlığı anlamına gelecek bir laisizmi veya dini kamusal alandan silme anlamına gelecek bir sekülerizmi ifade etmez. İtalya’da Katolik Kilisesi tarihi, sosyal ve siyasal anlamda önemli bir etkiye sahiptir. Katolik kimliğine yapılan vurgu ve bu kimliğin farklı din ve kültürlerle karşı bir duvar olarak kullanılması, dinin siyasallaştırıldığını ve seküler güçler tarafından kullanıldığını göstermektedir (Ferrari, 2008, s. 230).

İtalya’da devlet her dini grupla aynı biçimde ilişki ve iş birliği içinde değildir. Devletin dini gruplarla ilişkisi açısından İtalyan sistemi üç farklı düzey içerir. En alt düzeyde dini birlikler olarak tanımlanmış ve aralarında Müslümanlar ve Normanların da bulunduğu yaklaşık “30” dini grup vardır. Bu gruplar ancak bazı nitelikleri sunmaları durumunda devlet tarafından tanınır ve iş birliğine kabul edilebilirler. İkinci düzeyde, devletle anlaşma içinde olan ve Museviler, Budistler, Lutheryanlar, Baptistler, Adventistler ve Yehova Şahitlerinden oluşan grup bulunur. Bir dini grup tanındıktan sonra çok sayıda avantajdan yararlanır ve var olan yasal konumundan geriye doğru bir değişime gidilemeyeceği konusunda güvencededir. Üçüncü düzeyde, üyelerinin çokluğu ve İtalya tarihindeki özel statüsü sebebiyle Katolik Kilisesi dini gruplar listesinin en başındadır ve ilişkiler anayasayla değil Kiliseyle yapılan anlaşmalarla belirlenmiştir. Yüzyıllardan beri Katolik Kilisesi, kendisini ve devleti eşit ölçüde ilgilendiren konuları uluslararası anlaşmalarla düzenlemektedir. Vatikan’ın İtalya sınırları içinde olup maddi ve manevi ağırlığını hissettirmesi, bunun en önemli nedenidir (Türe, 2020, s. 415-416).

İtalyan laikliği “vaftizli laiklik” ya da bazı papaların dediği gibi “makul laiklik” şeklinde tanımlanmaktadır. Katolikler siyasal sistemde oldukça aktiftir ve gerek sağ partilerde gerekse sol partilerde önemli lobileri vardır. Aynı zamanda Ulusal Piskoposlar Konseyi önemli bir politik role sahiptir. Bunların icra konseylerinin toplantıları, politika gündeminde yer alan bazı hassas konularda dikkate alınan görüşler ortaya koyarlar (Ferrari, 2008, s. 233). İtalyan inanç temelli eğitim sisteminde okul hem ailenin hem de kilisenin Katolik inanç ve uygulamalarını öğrencilere öğretmesine yardımcı olma rolünü üstlenir. Katolik Kilisesi, öğrenciler ve öğretmenler için yardım malzemesi sağlanması ve papaz idare heyetinin ihtiyaç duyulan personeli belirlemesi gibi konularda baskın rol oynar (Türe, 2020, s. 416). Gerçek şudur ki, bugün Katoliklik sadece dini bir unsur olarak değil aynı zamanda kültürel yapısıyla ulusal mirasın esas unsuru olarak görülmektedir. Dolayısıyla İtalyan karakteristiğine yapılan vurgu, Katolik Kilisesinin ayrıcalıklı konumunun devamına olanak sağlamaktadır (Ferrari, 2008, s. 233).

Basit Ayrım

Hollanda’da Kalvinizm 18. yüzyıla kadar devletin resmi diniydi. Hollanda, 1795’ten sonra Kilise tekeline son vermiştir. 1789’da kurumsallaşan ayırım rejimi, dört ilkeye dayanmaktadır: Devlet, dini dogmalarının içeriğine karışmaz; devlet, dinlerin nasıl örgütlendiği ile ilgilenmez; devlet, dinlere ve hümanist felsefelere aynı şekilde davranır; yerleşik ya da yasaklanmış din yoktur. Anayasa, yalnızca din hürriyetini ifade etmektedir: “Herkes bireysel veya toplu olarak din ve inançlarını özgürce seçme hakkına sahiptir” (Kahraman, 2008, s. 65). Her ne kadar Hollanda’da kilise ve devlet ayrı olsa da kiliseler, toplumda aktif rol oynamakta ve dolaylı da olsa devlet yardımlarından yararlanmaktadır. Walf’a göre, “Hiçbir Avrupa Topluluğu ülkesinde kiliseler Hollanda’da olduğu kadar toplumsal ve siyasal yaşamda etkili değildir.” Bu kiliseler siyasi partilere, sendikalara, hastanelere, sosyo-kültürel derneklere, yardım kuruluşlarına, radyo ve televizyonlara, basımevlerine, okul ve üniversitelere sahiptirler (Arabacı, 2008, s. 23).

1831 tarihli Belçika Anayasası din-devlet ilişkisini tanımlamaz. Ancak Belçika’da bu ilişki genel olarak yine bu anayasaya göre şekillenir. Anayasada Katolikler ile liberaller arasında tarihi bir uzlaşma görülür. Anayasa, ibadet özgürlüğünü teminat altına alır ve ona göre devlet hiçbir cemaatin din görevlisi seçimine karışamaz. Belçika kendisini laik veya seküler bir devlet olarak tanımlamaz. Devlet, kiliselerin veya diğer dini organizasyonların iç işlerine müdahale hakkına sahip değildir. Ancak bu prensip, din konusunda devletin herhangi bir politikasının olmayacağı anlamına gelmez.

Dini cemaatlerin tanınması veya finansmanı gibi konular Federal Adalet Bakanlığı'nın yetkisindedir (Torfs, 2008, s. 97-99).

Belçika Anayasası belirli bir din veya kiliseye atıfta bulunmaz. Bununla birlikte, din görevlilerinin maaşlarının devlet tarafından ödenmesi nedeniyle, yasa devlet tarafından tanınan ve devlet yardımı alan dinler ile din özgürlüğüne sahip olan ancak devletten yardım almayan diğer dini gruplar arasında ayırım yapar. Bir dinin resmen tanınmasının temel dayanağı, dinin halk yararına hizmet veren sosyal bir değer olarak görülmesidir. Belçika'da halen altı tane din veya mezhep resmen tanınmaktadır: Bunlar, Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik, Anglikanizm, İslam, Yunan ve Rus Ortodoksluğudur. 1993 tarihinde yapılan değişiklik, inançsız hümanistlerin de finansal anlamda desteklenmesi hükmünü getirmiştir. Resmen tanınan dinler arasında Roma Katolikliği önemli ve imtiyazlı bir konuma sahiptir. Rakamlar bu konuda tartışmaya mahal bırakmaz. Yasalar Roma Katolikliğinin lehinedir. Bir örnek vermek gerekirse, din görevlilerinin maaşlarının devlet bütçesinden karşılanmasını talep eden bir dini cemaatin, hiyerarşik ve bölgeler bazında teşkilatlanmış olması şarttır. Katolik Kilisesi'nin bu şartı yerine getirmesi hiç de zor değildir. Ancak Müslüman cemaatin böyle bir şartı yerine getirmesi çok zordur. Dolayısıyla Müslüman din görevlileri, devlet bütçesinden maaş alamamaktadırlar (Torfs, 2008, s. 99-100).

Belçika'da devlet, dinlerin iç işlerine ve doktriner sorunlarına müdahaleyi yasaklamaktadır. Devlet, tanınan bütün dinlerin din adamlarının maaş ve masraflarını karşılamaktadır. Öte yandan, gerçek şu ki, tanınan bu inançlar arasında ayırım yapılır. Öyle ki Katolikliğin, "tarihi din" olma özelliğinden doğan bir ayrıcalığı vardır. Halkın %70'inin üyesi olduğu Katolik Kilise ile devlet arasında sıkı bağlar vardır. Bu nedenlerden dolayı, devletçe tanınmış dinlere ayrılan yardımların %97'sinden Katoliklik yararlanmaktadır (Kahraman, 2008, s. 66).

İspanya'da sistem; din özgürlüğü, eşitlik, tarafsızlık ve iş birliği olmak üzere dört temel ilkeye dayanır. İş birliği prensibine göre devlet kiliselerle veya dini gruplarla tarafsızlık ilkesi çerçevesinde iş birliği gerçekleştirir. Devlet ve kiliseler karşılıklı olarak özerktir, ancak bu özerklik katı bir ayrışma anlamına gelmez. Bununla beraber, anayasa iş birliği ilkesini belirlerken sanki diğer cemaat ve kiliselere göre daha ayrıcalıklı bir konum verirdesine açık bir şekilde Katolik Kilisesinden bahseder. Buradaki amacın devlet tarafından Katolik Kilisesi'nin açıkça desteklenmesi olmadığı, tersine tarihsel ve sosyolojik bir tespitten ibaret olduğu ileri sürülür. Bu sosyolojik nedenler, İspanyol toplumunun çoğunluğunun Katolik olmasının sonucu olarak din hizmetlerinin kiliseden, devlet okullarındaki din eğitiminin de devletten bekleneceğine işaret eder (Martinez-Torron, 2008, s. 178-182).

1980 yasasının dini cemaatleri kontrol etmek için başvurduğu özel bir yöntem çerçevesinde, resmen tanınmak isteyen dini cemaatlerin Adalet Bakanlığı bünyesindeki Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Dini Gruplar Tescil Dairesi'ne kaydolması gerekir. Ancak bazı dini gruplara böyle bir statüyü ne İspanyol mahkemeleri ne de sözü geçen daire vermektedir. Bu gruplar arasında Scientology Kilisesi ve Moonculuk yer alır. Buradaki esas sorun, dinin anayasa veya diğer kanunlarda bir tanımının yapılmamasıdır. Bu konuda mahkemece onaylanan uygulamasında Tescil Dairesi, Batı kültüründe mevcut olan tek tanrılı geleneğe göre bir din tanımını temel alır. Bu nedenle, dini bir grup olarak onaylanması için bir grubun, aşkın varlık inancına, dogmatik ve ahlaki öğretilere, belirli bir ibadet biçimine ve din adamları veya sorumlu liderleri bulunan bir örgütlenmeye sahip olması gerekir (Martinez-Torron, 2008, s. 184).

1979’da Vatikan ile yapılan Concordat anlaşması ve 1992’de Protestan, Yahudi ve Müslüman federasyonlarıyla yapılan anlaşmaların hayata geçirilmesiyle ilgili kriterler ele alındığında, iki farklı ilişki düzeyinin olduğunu görülür. İlki, Katolik Kilisesiyle olan ilişki, ikincisi de Protestan, Yahudi ve Müslüman cemaatleriyle olan ilişkidir. Anlaşılacağı üzere Katolik Kilisesiyle ilişkiler azami düzeydedir (Martinez-Torron, 2008, s. 190).

Mevcut uygulamalarda da Katolik Kilisesine özel olarak tanınan ayrıcalıklar devam etmektedir. Örneğin din adamları konut vergisi muafiyetinden faydalandırılmakta, Katolik din adamları devletten mali yardım almaktadırlar. Aynı şekilde, mensuplarının çokluğundan dolayı sadece Katolik Kilisesi yasal düzenlemelerden tam olarak yararlanmakta ve sadece Katolik vaizler bütün okullarda, hastanelerde ve kışlalarda görev alma olanağına sahip kılınmaktadır. Okullarda din eğitimi kilise tarafından organize edilmekte, ilk ve orta dereceli okullarda bu eğitim devlet tarafından finanse edilmektedir (Kahraman, 2008, s. 67).

İrlanda Anayasası’nda (1937), “bütün otoritelerin kendisinden doğduğu ve insan eylemlerinin olduğu kadar, devlet icraatlarının zamanın sonunda kendisine boyun eğeceği kutsal üçlü teslis” esasına dayandığı ve “hükümetin bütün güçleri; yasama, yürütme ve yargı, kaynağını Tanrının önünde halktan aldığı” belirtilmiştir. İspanya ve İtalya’da olduğu gibi İrlanda’da da Katolikliğin gücüne şahit olunur. Anayasa, devletle kilisenin ayrılığını açıklamakta, bütün dini cemaatler arasından birini savunmayı yasaklamaktadır. Yine anayasaya göre tüm kiliseler gerçekleştirdikleri faaliyetlerin masraflarını kendi kaynaklarından karşılamaktadırlar. Ancak İrlanda’da Katolikliğin tamamen farklı bir kurumsal statüsü vardır. Anayasa, yalnızca Tanrı ve teslis inancına başvurmamakta, bununla beraber Katolikliğin etkisine de girmektedir. Pek çok kamu hizmetinde devletin yetkili kıldığı Katolik Kilisesi bunların önemli bir bölümünü yerine getirmektedir (Kahraman, 2008, s. 67-68).

Dini hürriyetine ilişkin sorunlar devam etmekle birlikte anayasasına göre laik bir devlet olan Rusya’da, “geleneksel topluluk” kavramı dinlerin hukukunun temelini oluşturur (Baubérot, 2008, s. 112). 988’de Ortodoksluğu seçen Ruslar, din ve devlet ilişkisi bakımından Doğu Roma İmparatorluğu’nda geçerli olan ve devlet ile kilisenin eşit ve uyumlu olmasına odaklanan modeli benimser. Buna göre, tarafların hem birbirini desteklemesi hem de karşı tarafın yetki alanına müdahale etmemesi ve bağımsızlığına zarar verecek davranışlarda bulunmaması gerekir. Diğer bir deyişle kilise, devletin siyasi amaçlarını desteklerken devlet de dinin koruyucusu rolünü üstlenmiştir. 1997 yılında kabul edilen kanun çerçevesinde, bir taraftan Ortodoks Hristiyanlık, Budizm, Musevilik ve İslam Rusya’nın geleneksel dinleri olarak kabul edilirken, diğer taraftan da harici inançların eylemlerine kısıtlamalar getirilmiştir. İlgili kanunun diğer bir sonucu da Rus Ortodoks Kilisesi’nin diğer dinî kuruluşlar arasındaki ayrıcalıklı statüsünün vurgulanmasıdır (Akhiyadov, 2019).

2000’lere gelindiğinde Rus Ortodoks Kilisesinin kazandığı bu ayrıcalıklı konumun başlattığı kilise ve devlet arasındaki siyasi ittifak büyük ölçüde resmîleşmiştir. Putin döneminde, Sovyetler Birliği tarafından el konulan kilise mülklerinin iadesini kararlaştıran yasanın kabul edilmesiyle kilise ülkenin en büyük toprak sahiplerinden biri haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, Rus Ortodoks Kilisesi sosyal hayattaki rolünü büyük ölçüde genişleten haklara sahip olmuştur. 2014 sonrasında Kremlin ve Rus Ortodoks Kilisesi Putin’i, Rusya’nın Batıya karşı koruyucusu olarak göstermeye başlamıştır. Medeniyetler çatışması üzerinden yapılan bu tasvirde Batı, Rus milli kimliğini değiştirmeye ve devleti güçsüzleştirmeye çabalayan bir düşman olarak tanımlanmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi bugün geldiği noktada ülkenin iç ve dış politikasında devletin kullandığı bir yumuşak güç aracı haline

gelmiştir (Akhiyadov, 2019). Sonuç olarak Ortodoksluk, Doğu Roma ve Rusya örneğinde de olduğu gibi hep devlete bağlı olarak gelişmiştir. Karşılıklı bir etkileşim olsa da son kertede devlet baskındır. Kilise devlete bağlı, ona paralel hareket eden bir yapılanma olmuştur.

Din özgürlüğünü birinci özgürlük şeklinde tanımlayan Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının bu yaklaşımı, siyasal yelpazenin tüm renkleri tarafından da kabul edilmiştir. Din özgürlüğü üzerindeki bu mutabakatı anlamak için, 17. yüzyılda Avrupa'daki Katolik-Protestan mücadelelerinden kaçanların kurduğu kolonilerin ABD'nin kurucusu ve anayasayı hazırlayan 13 eyaletin kökeninde olduğu göz önünde tutulmalıdır (Türe, 2020, s. 416). ABD'de din özel alana ait bir mesele olarak kabul edilir ve hiçbir din devlet yardımlarından yararlanamaz. Ancak kiliselerin, diğer vakıf ve dernekler gibi gelir vergisinden muaf tutulması söz konusudur. Din eğitimi, çoğunlukla kilise örgütlerince üstlenilmiştir. Devlet, din ve mezhepler arasında ayırım yapmamak şartıyla dini okullara da vergi muafiyeti uygulamaktadır. Bu nedenle devletin dine yardım etmemesine yönelik kural çok da kesin değildir. Dini kuruluşlara yapılan yardımlarda sağlanan vergi muafiyeti ile dini kuruluşların bazı kamu kurumlarından faydalanması, devlet yardımının örnekleridir. Mahkeme, genel olarak teoride ve pratikte kilise ve devletin ayrılmasında ısrar etse de bazen uygulamada bu ayrılığı gevşetmenin yollarını bulmuştur. Bu haliyle mahkeme, Amerikan toplumunun önemli çoğunluğunun tutumunu yansıtmaktadır. Bunun sebebi toplumun, kilise-devlet ayrılığını ilke olarak desteklemesine rağmen, özel durumlarda devletin dine olan desteğine sıcak bakmasıdır. Sonuç olarak da ortaya karışık hukuki pratikler çıkmaktadır (Türe, 2020, s. 416-417).

Son yıllardaki din ile devlet arasındaki ayırım duvarının sözü edilen bazı uygulamalarla ihlal edilmeye çalışılması tartışmaları beraberinde getirmiştir. 2000'lerde George W. Bush döneminde İnanç Temelli Girişimler'e devlet desteği sağlanmasının uygulamaya konulması konusu bu gelişmelerin başında gelir. Devletin ulaşamadığı vatandaşlara sosyal hizmet veren dini örgütlere devlet tarafından finans desteği sağlanması Amerikan kamuoyunda sekülerlik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Söz konusu uygulama her ne kadar itirazlar olsa da toplum için faydalı kabul edilerek sürdürülmektedir (Albayrak, 2015, s. 189).

ABD'de din-devlet yakınlaşmasını eğitim alanındaki gelişmelerde de görmek mümkündür. Devletin, çocuklarının eğitimi için yardıma ihtiyaç duyan aileleri desteklemek üzere verilen eğitim çekinin, dini okulları seçen aileleri de kapsamaya tartışmalara neden olmuştur. Din eğitiminin devlet okullarında verilmeyişi dikkate alındığında, devletin çocuklarına dini eğitimi verilmesini seçen aileleri desteklemesi, kimi toplum kesimlerince de devletin vatandaşlarına karşı bir görevi olarak yorumlanmıştır (Albayrak, 2015, s. 190).

Din-Devlet Ayrılığı

Fransa'da teorik olarak, dinlerin ve inançların tam bir eşitliği söz konusudur. Pratikte ise Fransız laikliği üç sistemi birleştirir: Birincisi devlet dini (Guyana'da Katoliklik, Mayotte'ta İslamiyet), ikincisi Alsace Moselle'de tanınan dinler (papalıkla yapılan sözleşmeyle birlikte) ve sonuncusu büyük ölçüde hâkim olan sistem, yani 'katı' olarak adlandırılan ve tanınan dinler sisteminin bazı unsurlarını almakla birlikte herhangi bir dine resmi bir nitelik de vermeyen ayrılık sistemidir. Fransa'da dinlerin, sivil toplumun bir parçasını meydana getirmeleri sebebiyle devletin onlarla birtakım bağlantı noktaları bulunmaktadır. Devletin farklı dinlere yaptığı yardım dolaylıdır; bir taraftan diğer derneklere yapıldığı gibi dini derneklere de vergi indrimi ve muafiyeti sağlanmakta, diğer taraftan dini, felsefi ve diğer derneklere toplumsal etkinlikleri yerine getirmeleri nedeniyle yardım yapılmaktadır (Baubérot, 2008, s. 112-114).

Fransa’da halkın dini konulardaki isteklerini karşılama sorumluluğunu üstlenen belirli bir kamu kurumu yoktur. Bireyler veya özel kuruluşlar, bu yöndeki taleplerini karşılamak üzere, yerel eğitim idarelerine; orta dereceli okullarda din hizmetleri için (şapel açmak vb.) yerel okul idarelerine; hapisane ve hastanelerde din hizmetleri için hapisane ve hastane idarelerine müracaat edebilir. Dini gruplar okul, gençlere yönelik yurt, kurs veya kendi diledikleri şekilde başka mekanlar oluşturabilirler (Messner, 2008, s. 120). Bu durum, kamu alanlarının dini karakter taşımama ilkesi ile zıt düşmektedir.

1905 tarihli “Kilise ile Devletin Ayrılması Kanunu”na tabi olan Katolik Kilisesinin bölge piskoposlarının tayini ile ilgili olarak devletle istişarede bulunması gerekmektedir. Buna göre, Paris’teki Papalık temsilcisi, Vatikan’ın Fransa Dışişleri Bakanlığı’na Fransa’da bölge piskoposu olarak tayin etmek üzere belirlediği papazlara Fransız hükümetinin siyasi açıdan herhangi bir itirazının olup olmadığını sormakla yükümlüdür. Bu, Fransız hükümetinin atamalar üzerinde bir veto hakkı bulunduğu anlamına gelmez, sadece Fransız hükümeti ile istişare edilmesi gerektiğini ifade eder (Messner, 2008, s. 124).

Papanın doğum kontrolüne ilişkin yasağına rağmen, 1975’te bunu bir cinayet olarak nitelendiren doktorlar için vicdani ret öngören bir hükümle birlikte kürtaja izin verilir. Bu tür yasalar, her yerde yalnızca dini bir hükmün yasa düzeyinde artık hâkim olamayacağı anlamına gelmez ama aynı zamanda devletin gelenek göreneğe ilişkin belli tutumların kamu otoritesiyle değil de bireyin vicdanıyla ilgili olduğunu kabul ettiği anlamına da gelir (Baubérot, 2008, s. 91).

Avrupa’nın en seküler toplumlarından olan Fransa, dini grupların ve dinlerin devlet tarafından tanınmasını ve desteklenmesini laiklik ilkesine aykırı bulur. Fakat son zamanlarda devlet, devlet okulu öğretmenlerinin dinin toplumdaki etkisi ve yeri konusunda eğitildiği bir kuruma (Avrupa Din Bilimleri Enstitüsü) finans desteği sağlamaktadır. Bunun yanında Fransa bugün göçmenler üzerinden dini gruplarla ve dinle iş birliği yapma gereği duymaktadır. Örneğin Müslümanları temsil etmek için İçişleri Bakanlığı, Fransız Müslüman İbadet Konseyi’nin oluşturulmasında önemli görevler yerine getirmiştir. Sadece bu gelişmeler bile Fransa’daki ayrımın eskiden olduğu kadar keskin durumda olmadığını göstermektedir (Albayrak, 2015, s. 191).

Din ve devletin katı olarak adlandırılan ayrılığı bile dinin bütün kurumsal yönlerinin sona ermesine zorunlu olarak yol açmaz. Katolik Kiliselerinin kamu mülkleri olarak kalmaya devam ettiği ve saygılı bir şekilde dini faaliyetlere tahsis edildiği Fransa’daki ayrılık biçiminin karmaşıklığı, bu yapıların yerel hatta ulusal ölçekte kimlik belirleyici olarak belli bir rol oynamaya de facto olarak devam ettiğini göstermektedir. ABD, kiliselerin en açık bir şekilde asosyatif olarak işlediği ülkedir. Bu, dinselikten soyulmuş ve siyasetle ilişkili bir yurttaşlık dininin toplumsal varlığını önlemez. Bu din, kendisini özellikle kriz dönemlerinde (XIX. yüzyıldaki iç savaşta Lincoln örneğinde olduğu gibi) ortaya koyar. Kurumsal ayrılık (din ve devletin ayrı olması hali) hiçbir zaman mutlak değildir; ki bu ayrılığın gerçekte var olmadığı anlamına gelmez (Baubérot, 2008, s. 75).

Ele alınan örneklerin ardından şunu söylemek mümkündür: laikleşmeyle birlikte din artık iktidar söylemine dahil olmama eğilimi taşır ve kendisine bağlı olanlar tarafından özgürce kabul edilen bir otorite kullanır. Ancak siyasal iktidar bütün dini boyutlardan aynı şekilde sıyrılmış mıdır? Carl Schmitt “devletin modern teorisinin bütün verimli kavramları, sekülerleştirilmiş teolojik kavramlardır” der; söz konusu kavramlarda kötünün bir antropolojisiyle, kurtarıcı bir iktidar kavramıyla ve bölünmez, olumsuz, mutlak bir güç olarak egemenliğin temsiliyle tekrar karşılaşılır. Modernite tarafından hedeflenen rasyonel özerklik, her şeyden önce meşrulaştırma süreçlerinin krizine yol açan bir projedir. Bu değerlendirmelerden yola çıkarak, devletin laiklik karşısında ortaya

koyduğu ikircikli tutum gözler önüne serilebilir. Laikleştirici düzenlemeleri yapan, laikliği teşvik eden, dini aidiyet ile yurttaşlığı ayıran devlettir. Bununla birlikte, devlet dini kontrol altına almaya çalışabilir, kendisini meşrulaştıran dini formları ayrıcalıklı kılabilir, rasyonel ve sınırlı bağlılık biçimleriyle yetinmeyerek bir inanma biçimini hayata geçirmeye çalışır (devlet demokratik olsa bile sonuç değişmez). Artık, en azından onu tanımladığımız anlam bakımından laik bir figürle karşı karşıya değilizdir (Baubérot, 2008, s. 81-82).

Hem din hem siyaset kurumu insanları bir arada yaşatmak için kurallar koymaktadır. Dolayısıyla toplumsal hayat için her iki kurumun da varlıklarını devam ettirmeleri zorunludur. Batı dünyasındaki sekülerleşme süreci tamamen Hristiyanlığın kendine has tarihi deneyiminin içerisinde meydana gelmiştir. Belirtilmesi gereken bir husus şudur ki, Batı ülkelerinde din değil kilise siyasal sistemin dışına çıkarılmıştır. Buradan hareketle, benimsenen laiklik prensibi de dini toplumsal alandan soyutlamayı değil, devletin din ve vicdan özgürlüğünü tam anlamıyla güvence altına almaya ilişkin bir tutumu olarak işlemektedir (İmamoğlu, 2001, s. 106).

Günümüzde de din, toplumsal hayatın tüm alanlarında etkinliğini sürdürmektedir. Bu durum, siyasetin ve devlet işlerinin dinden bağımsız bir şekilde düşünülmesini engellemektedir (Çifçi, 2012, s. 196). Ulus devletler toplumun bileştirici unsurlarını kontrol etme amacıyla bürokrasinin gücünü etkin şekilde kullanmaktadır. Dinsel öğretiler devletin istendik vatandaşlar üretmesinde diğer sosyo-kültürel değerlerle birlikte devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla bireye aktarılmaktadır (İpek, 2018, s. 40). Dinin bir diğer işlevi de toplumsal kontrol, yani insanları toplum kuralları çizgisinde tutmaya yardım etmektir. Din, kişinin bilincini işleyerek toplumsal kuralların vicdanlarda köklü bir şekilde yer edinmesini sağlar. Bu gerçekleşmediği zaman, dıştan gelen kontrolün fazla etkili olacağını ileri sürmek oldukça zordur (Özdemirci ve Çolak, 2000, s. 9). Devletin siyasal konjonktüründe dinin işlevselliği toplumu kolektif olarak bir arada var eden değerleri kutsamaktadır (İpek, 2018, s. 35).

Din, getirdiği ahlâkî ve manevî değerleriyle tüm toplumu, dolayısıyla siyaset yapanları da doğal olarak etkileyecektir. Bu çerçevede siyasî alanın dinin etkisinden bir bütün olarak arındırılması mümkün değildir. Dinin siyasete alet edilmesi demek, tamamen beşerî bir faaliyet olarak siyaset icra edilirken dinin kutsallığından yararlanmaktır.

Bugün çoğu yerde dine bağlı devlet sisteminin yerine artık toplum için devlete bağlı din sistemi geçmiştir. Bu sistemde laiklik adı altında dini kural ve yasalar devlet hayatından çıkarılmış, din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrılma her ne kadar hukuken olsa da dini kurum ve örgütlerin devlete karşı özerk bir pozisyon alması gerekirken bu yapı özelde iktidardaki hükümetin, genelde ise devletin kontrolü altına alınarak din işleri politik bir araca dönüşebilir (Aygen, 2019, s. 528).

Din, siyasetle olan ilişkisinin içeriğine göre, siyasal yaşamın kimi zaman nesnesini kimi zaman da öznesini oluşturmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde din ya da onu temsil eden kurumlar sosyal ve siyasal hayatın içindedirler (Turan, 2012, s. 74). Bu iki kurumun kurumsal ayrılığı, onların olgusal olarak tam anlamıyla ayrılmasına yol açmamıştır. Hatta bazı toplumlarda din faktörü siyasal kültür açısından, özellikle siyasal seçimler söz konusu olduğunda sosyo-ekonomik statü ve sınıfsal aidiyetten daha büyük rol oynayabilmektedir. Dinler, insanlar üzerindeki etkisi nedeniyle her dönem iktidar odağı ile ilgili olmuş ya da dindar insanların iktidar mücadelesi nedeniyle dinlerin siyasetle yakın bir bağı olmuştur (Turan, 2012, s. 90).

Toplumsal aidiyet bağları insanların siyasal kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bireyler karar alma sürecinde ait oldukları yapılarda üretilen siyasal görüşleri desteklemektedirler. Dinin algısı, dine bağlılık, dini aidiyet ve dinsel uygulamaları gerçekleştirme düzeyi insanın siyasal hayata katılma yönünü, seçimlerini ve siyasal partilerden beklentilerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin laik olup olmaması, dinin siyasal hayatta etkili olmasının önünde engel oluşturmamaktadır (Turan, 2015, s. 89).

Özellikle çok kültürlü toplumlarda yaşayan farklı inanç gruplarına yönelik dinsel tolerans ya da baskı, ötekileştirmelere neden olmaktadır. Siyaset din ilişkisinde politikacıların söylem ve eylemleri çok kültürlü toplumlarda daha büyük önem arz etmektedir (İpek, 2018, s. 49). Bu noktada önemli olan yalnızca devletin dinin etkisinden kurtulması, dini inançların ve otoritenin devlet işlerine karışmaması değil, dinin de bir kurum olarak devlet etkisinden kurtulması için dinler karşısında devletin tarafsız kalması ve farklı dinlere bağlı olanlar arasında herhangi bir ayırım yapmamasıdır (Aygen, 2019, s. 518).

Sonuç

İktidar elde edildiğinde insanların ona itaate nasıl razı edileceği, başka bir deyişle meşruiyetin tesisi ve rıza alma temel bir sorun haline gelir. Tarihte, hükümdarın kendisini tanrı ilan ettiği örneklerden tek tanrılı dinlerde tanrının seçtiği, işaret ettiği ve onun iradesiyle yönetici olduğu örneklere kadar din siyaset ilişkisi görülmektedir. Yönetici ne kadar tanrının kendisi değil, onun seçtiği bile olsa esas olan tanrısallıktır. Ona karşı çıkmak bir anlamda Tanrının seçtiğine karşı çıkmak demektir.

Hristiyanlıktaki kilise hiyerarşisi ve Papalık kurumu da Orta Çağ'da aynı mantıkla işlemiştir. Tanrının bir kişiyi seçmesi, Papanın takdis etmesiyle onaylanmış olmaktadır. Böyle bir durum, dinsel kurum olan papalığın siyasal kurum üzerinde güçlü bir hegemonyasına işaret eder. Bu duruma, siyaseten bölünmenin bir sonucu olarak ele alınan Katolik-Ortodoks inançları açısından bakılacak olursa; Katolik inancında din-siyaset ilişkisinde karşılıklı etkileşimi, Ortodoks inancında ise devletin baskın olduğu karşılıklı ilişkiyi örnek göstermek mümkündür. Reform sonrası dönemde meydana gelen gelişmelerle, hükümdarlık-meşruiyet hakkının bir anlamda gökten yere inmiş olmasıyla artık toplumsal sınıflar vasıtasıyla gelişen sistemlerde meşruiyet toplumsal rızaya bağlı hale gelmiştir. Fakat bu durum, dinsel söylemin tamamen etkisini yitirdiği anlamına gelmemiştir. Çünkü, fikirleri etkilemenin en kolay yollarından birisi dinsel söylemlerdir.

Protestanlık sonrası tarihsel süreçte kral veya devlet yöneticisinin hep kilisenin üstünde olduğu görülmektedir. Din-devlet ilişkileri laikliğe geçiş sonrası süreçte ve günümüzde de ülkelerin tarihi, toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmelerinin farklı oluşu nedeniyle değişiklik göstermektedir. Örneğin Katolik Kilisesi'nin ülkelerle çeşitli sözleşmeleri vardır. Bunun sebebi Katolik Kilisesi'nin bir kurumsal hiyerarşik yapılanma olmasıdır. Bunun yanında Vatikan'ın ayrıca bağımsız bir devlet olması sebebiyle Papa'nın hem dini lider hem de devlet başkanı olarak kabul görmesidir. Diğer bir örnek olarak Lordlar Kamarasında piskoposların yerinin olması, onların sadece dini kimlikle değil siyasal unvanlara da uygun itibar görmeleri anlamına gelir. Hristiyanlığın farklı mezheplerinin devletle olan ilişkileri de farklılık sergilemektedir. Dolayısıyla tek bir laiklik veya din-siyaset pratiği yoktur. Eğitim, sağlık, ibadet başta olmak üzere çeşitli alanlarda kilisenin farklı derecelerde aktif olduğu bir sistem bulunmaktadır. İlişkiler ayrılıkçı, iş birlikçi ya da destekçi gibi şekillerde devam etmektedir. Kurumsal olarak kilisenin toplumsal ya da dinin bireysel anlamda bir gücü olmakla birlikte devletin din üzerinde çok daha güçlü bir konumu olduğu söylenebilir. Devletin, siyaset ve tarihle ilişkisine baktığımızda, din her zaman bir aktör -kullanılan ya da kullanan bir aktör- olarak

karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak dinin hiçbir zaman sadece bir inanç meselesi olmadığı ve siyasetle karşılıklı olarak birbirini etkiledikleri söylenebilir. Laikleşme, temel alınan ölçütlere göre farklı şekilde değerlendirilebilir ve bunun pratiğe dönüşmesi her ülkenin kendi tarihi ve sosyal şartları çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Siyasette halka dini söylemlerle hitap ederek destek almak kullanılan bir yöntem olmuştur. Çünkü siyasi şeylerin anlaşılması, karşı tarafta yankı bulmama ihtimali her zaman vardır. Günümüzde kiliselere toplumun her alanında yapılanma imkânı verildiği çeşitli örneklerle de görülmüştür. Bunun sebebi kilisenin aynı zamanda kurumsal bir yapılanma olması ve bir aktör olarak hareket etmesidir. Din siyaset ilişkisi bağlamındaki karşılıklı ilişki; devletin dine faaliyet alanı açmasıyla, dinin de devletin faaliyetlerini desteklemesiyle açıklanabilir. Sonuç olarak din kalıcı-bireyseldir, siyasi söylemler ise kurumsal olarak geçicidir. Dindarlık ve din bilgisi eşzamanlı olmadığından dinsel söylem her zaman bir alıcı (muhatap) bulabilir ve siyaseten de değerini yitirmeyeceği söylenebilir.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (1991). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İstanbul: İmge Yayınları.
- Akhiyadov, M. (2019). Rusya'da Din-Devlet İlişkisi ve Kilisenin Dış Politikadaki Etkisi. Erişim Adresi: https://insamer.com/tr/rusyada-din-devlet-iliskisi-ve-kilisenin-dis-politikadaki-etkisi_1924.html
- Arabacı, F. (2003). AB Ülkelerinde Din Devlet İlişkileri ve Türkiye. Jean Baubérot (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Aygen, M. (2019). Din, Devlet ve Siyaset İlişkisi Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 516-536.
- Baubérot, J. (2008). *Dünyada Laiklik*, (çev. Ertuğrul Cem Gürcan). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Catto, R. ve Davie, G. (2008). İngiltere. Ali Köse ve Talip Küçükcan (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (s. 151-173) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çifçi, Z. (2012). Batı'da Din-Devlet İlişkilerinde Ortaya Çıkan Dönemler. *İstem*, 10(19), 195-208.
- Demir, K. A. (2019). Hristiyanlık Dininin Devlet Yönetimi Üzerine Etkileri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23) Bahar, 137-151.
- Ferrari, A. (2008). İtalya. Ali Köse ve Talip Küçükcan (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (s. 223-251) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Güngör, A. İ. (2009). Papa'nın Yanılmazlığı Konusundaki Tartışmalar ve Katoliklerin Yaklaşımları. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 12 (34), 7-26.
- https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/02/14/Hristiyan-batinin-din-siyaset-iliskisi-nasildi-Hristiyanligin-ilk-yayilisi-nasil-gerceklesti_ (Erişim tarihi: 04.06.2021)
- İmamoğlu, T. (2001). Orta Çağ Batı Dünyasında Din-Siyaset İlişkisi ve Sekülerleşme Seyrine Genel Bir Bakış. *Marife*, 1(2), 99-106.
- İpek, İ. (2018). Din-Siyaset İlişkisi: Dünü, Bugünü, Geleceği. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (2), 33-51.
- Martinez-Torron, J. (2008). İspanya. Ali Köse ve Talip Küçükcan (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (s. 175-205) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Messner, F. (2008). Fransa. Ali Köse ve Talip Küçükcan (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (s. 113-134) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.

- Özdemirci, H. ve Çolak, Y. (2000). Din-Devlet Din-Siyaset İlişkisi. *Diyanet*, 119 (Kasım), 5-27.
- Torfs, R. (2008). Belçika. Ali Köse ve Talip Küçükcan (Ed.), *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, (s. 97-111) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Turan, E. ve Temizel, M. (2015). Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 86-99.
- Türe, C. F. (2020). Din ve Devlet İlişkisi Üzerine Batı Demokrasilerinden Örnekler: İngiltere- Almanya- Fransa- İtalya- ABD. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(30), 411-418.
- Uygun, O. (2017). *Devlet Teorisi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.